

BÖLCSESSÉGEK MINDENNAPRA

Bevezetés

A Példabeszédek könyve erkölcsi, etikai útmutatást tartalmaz az élet sok területével kapcsolatban. Akik hajlandóak megfogadni tanácsait és követni azokat, segítséget kapnak, hogy elkerülhessék a fájdalokat és szenvedéseket okozó cselekedeteket, és istenfélő életet tudjanak élni.

Témáját és tanácsait tekintve olyan alapelveket foglal magában, amelyek kiállták az idő és az élet próbáját, vagyis a mi, posztmodern korunkban is használhatóak. Változatos az élet szinte minden lényeges területét átfogó témáival minden korszakban népszerű könyvnek számított. Tanácsait rendkívül tömören, egyszerűen adja át az olvasónak. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a könyv Isten közvetlen tanácsa, útmutatása a bölcsességet vagy helyes életevezetést kereső ember számára. Leleplezi és nevével nevezi az emberre leselkedő veszélyeket, és egyértelmű segítséget ad a helyes cselekvésre.

A kutatók számára azonban éppen a könyv időfelettsége, örökérvényűsége okozott gondot, mert szinte lehetetlen egy adott korhoz kötni. A bölcsék mondásai átlépnek az idői határokon, a térben felállított kereteken, az országhatárokon is, utalva „az emberre”, legyen az izraeli vagy nem izraeli. Esetenként a stílusnak és egyes szavaknak az általánosan ismert környezettől eltérő használata nyújt segítséget egyfajta időbeli elhelyezésre. A legrégebbi rész a **10:1-22:16** versek, ami egy családi tanításgyűjtemény. Ezt bővíti ki a **25:1-29:7** egy jóval szélesebb alkalmazással. Ehhez kapcsolódott a tanítások, előírások két csoportja, melyek az egyiptomi bölcsességirodalommal mutatnak igen szoros rokonságot: a **22:17-24:22** majd az **1:1-9:18** versek. Talán e kettő között keletkezett részeket később csatolták a gyűjteményhez, amelyek között kánaáni elemek is találhatóak (Agúr beszédei).

A könyv több része is idézi Jób, egyes zsoltárok és Mózes ötödik könyvét is. Nézete rendkívül közel áll a Prédikátor könyvéhez.

A könyv helye a héber kánonban:

Kötubim כתובים	Írások
Költői könyvek (אמת ספרי) <i>Szifré Emet</i> Az igazság könyvei)	Zsoltárok (תהלים - <i>Tehillim</i>)
	Példabeszédek (משלי - <i>Mishlei</i>)
	Jób (איוב - <i>Iyyōbh</i>)
Az öt(ünnepi) tekercs (חמש מגילות), <i>Hamesh Megillot</i>)	Énekek éneke (שיר השירים - <i>Shīr Hashīrīm</i>)
	Ruth (רות - <i>Rūth</i>)
	Jeremiás siralmi (איכה - <i>Eikah</i>)
	Prédikátor könyve (קהלת - <i>Qōheleth</i>)
	Eszter (אסתר - <i>Estēr</i>)
Iratok (כתובים) <i>katuvim</i>) Egyéb történeti könyvek	Dániel (דניאל - <i>Dānī'el</i>)
	Ezsdrás Nehémiás (עזרא ונחמיה עזרא) <i>Ezra v'Nechemia</i>)
	Krónikák (הימים דברי - <i>Divrei Hayamim</i>)

A Példabeszédek könyvét a protokanonikus könyvek közé számítjuk. Protokanonikusnak nevezzük azokat a bibliai könyveket, amelyeknek a Szentíráshoz való tartozását soha nem vonták kétségbe.

Szerző és keletkezési idő

Az ókorban elfogadott volt, hogy a könyv legnagyobb részének a szerzője Salamon király. Ez kiderül a könyv alábbi verseiből: **1:1**; **10:1**; **25:1**. Ahogy egyre jobban megismerjük és elmélyülünk a Példabeszédekben, az a benyomásunk támad, hogy ebben a műben teljesedett a **2Krónika 1:1-12**-ben

olvasható ígéret, mely szerint Isten bölcsességgel ajándékozta meg az ifjú Salamon királyt. Ezenkívül több feljegyzés is azt bizonyítja, hogy Salamon korának legbölcsebb vezetője volt (**1Királyok 4:29-34**).

Salamon beszédein kívül megtaláljuk benne az un. „Bölcsek mondásait”, valamint Agúr és Lemúél király bölcsességeit.

A könyv végleges írásba foglalása gyaníthatóan nem Salamon műve. Valószínűleg Ezékiás király idejében adhatták ki (**25:1**), de vannak olyan elképzelések is, hogy Ezsdrás pap a végleges szerkesztő.

A protestáns teológia a Példabeszédek könyvének keletkezését egy folyamatként látja, amely a királyság korától kezdődően a Kr. e. 3. századig tartott. A gyűjtemény eközben folyamatosan bővült, ill. újra és újra átszerkesztették.

A könyv célja

Ezt a könyv a következőképpen adja tudtunkra a **1:2-6** versekben:

- megismerhetjük a bölcsességet és az erkölcsöt
- megérthetjük az értelmes mondásokat
- okos intést kaphatunk, valamint igazságot, ítéletet és bölcsességet nyerhetünk
- az együgyűek eszességre, a fiatalok ismeretre és megfontoltságra tehetnek szert
- megérthetjük a példázatokot és hasonlatokat, amelyeket a bölcsek tanítanak

A könyv célja, hogy az embereket, és kiváltképpen a fiatalokat az élet bölcs és hozzáértő szemléletére tanítsa, amely az Úrral való megfelelő kapcsolattal kezdődik.

A könyv stílusa

1. A „példabeszéd” jelentése

A héber szó, a „mashal” (משל), amelyet példabeszédnek fordítunk, azt jelenti „valamihez hasonlítani” vagy „összehasonlítás”, „párhuzamba állítás”. A könyvben olvasható bölcsességek olyan megállapítások, amelyek különböző fajtájú összehasonlításokat tartalmaznak.

2. A példabeszédek fajtái: a versek többnyire két-két sorból állnak, amelyek között különböző típusú párhuzam áll fenn:

- *Szinonim* párhuzam: az egyik sorban kifejtett gondolatnak a következő sorban hasonló kifejezések vagy gondolati egységek felelnek meg. Néha az egyik sor minden egységének van megfelelője a következő sorban (pl.: **1:2; 2:11**).
- *Antitetikus* párhuzam: az egyik sor a másik ellentéte, vagyis szemben áll a másik sorral (pl.: **10:1; 11:1; a 10-15.fejezetekben** lévő mondások legtöbbször antitetikus).
- *Jelképi* párhuzam: az egyik sor magyarázza a másikat egy hasonlat vagy metafora révén (pl.: **10:26; 25:12, 23**).
- *Szintetikus* párhuzam: a második sor folytatja az első sor gondolatmenetét. Ezen belül az alábbi alfajok találhatóak:
 - A második sor megmutatja az első eredményét (**3:6; 16:3**)
 - A második leírja az első részét (**6:12; 15:3**)
 - A „jobb... mint” forma (**12:9; 15:16-17; 16:8, 16, 19, 32; 17:1, 12; 19:1, 22; 21:9, 19; 22:1; 25:7, 24; 27:5**)
 - A „hát még”, „mennyivel inkább” (**11:31; 15:11; 17:7; 19:7, 10; 21:27**)

A Példabeszédek könyvében nem minden vers kétsoros. Találunk háromsoros (**1:27; 6:13, 17; 27:22; 30:20, 32-33; 31:4**), négysoros (**30:9, 14-15, 17, 19**), sőt hatsoros (**30:4**) verseket is.

A könyv témája

A Példabeszédek könyve az ember jellemét és viselkedését állítja előtérbe. A könyvnek az étellel kapcsolatos megfigyelései és intései nem általában Izrael népének vagy az egyháznak, hanem sokkal inkább az egyénnek szólnak. A fő hangsúly a bölcs életmódon van, amely istenfélő életmódot jelent. Ezzel szemben a gonosz vagy istentelen ember ostoba. A könyv többször utal e kétféle életvitel következményeire. A könyv foglalkozik az emberi érzelmekkel, a falusi és városi étellel, üzleti etikával, társadalmi kapcsolatokkal, a polgári igazságszolgáltatással, családi kapcsolatokkal, erkölcsi irányelvekkel, az ember belső indítékaival.

A könyvben Isten személyére is nagy hangsúly kerül. Sok szó esik jelleméről (szuverén, hűséges, szent, mindentudó, mindenható, igazságos, stb.), tetteiről és áldásairól. Isten neve, a Jahve szó („Úr”) 87-szer található meg a könyvben. Jelentős továbbá az embernek az Úrral való kapcsolata. Csakis akkor élhet

valaki bölcsen, ha bízunk Istenben. Fő tanítása, hogy legyünk megfelelő kapcsolatban Istennel, és viszonyuljunk helyesen másokhoz.

A keletkezési körülményeiből adódóan a Példabeszédek könyvét nem lehet egy földrajzilag elhatárolt területhez kötni. Ezért több érdekes földrajzi jelenséggel találkozunk, ill. megismerhetjük a vidéket és annak faunáját. Olvashatunk áradó patakról (18:4), aratás idején hullott hóról (25:13), fűre hulló harmatról (19:12), eső nélküli felhőről és szélről (25:14). A 25:23 versből kiderül az a megfigyelés, hogy az északi szél esőt hoz. A földet vagy megművelik (24:30), vagy szőlőt termesztenek benne, amelyet kökerítéssel vesznek körül (24:31).

Sokféle állatot említ a könyv, amelyek valamilyen emberi magatartást példáznak:

szárnyasok 1:17 madár – 6:5, 26:2, 27:8 fecske – 26:2 holló – 30:17 sas – 30:17, 19 saskeselyű – 23:5	<i>háziállatok:</i> juh – 27:23 barom – 14:4 bika – 7:22 disznó – 11:22 kecske – 27:26 ló – 21:31; 26:3; 30:31	bárány – 27:26 vágómarha – 9:2 ökör – 14:4; 15:17 szamár – 26:3 kecskebak – 30:31 kutya – 26:11, 17
<i>vadállatok</i> szarvasüő – 5:19 zerge – 5:19 gazella – 6:5 medve – 28:15 mormota – 30:26 gyík – 30:28 kígyó – 23:32; 30:19 vipera – 23: 32 oroszlán – 20:2; 22:13; 26:13; 28:1; 28:15; 30:30 hangya – 6:6; 30:25 pióca – 30:15 sáska – 30:27 oroszlánkölyök – 26:13		

Ókori irodalmi párhuzamok

A Példabeszédek könyve számos formai és tartalmi elemében hasonlít az egyiptomi és mezopotámiai bölcsességirodalom műveire. Különlegesen kiemelt ebből a szempontból az egyiptomi *Amenemope Intelmei*, amely a Kr. e. 1200-as években készült. A szöveg számos részlete szinte szó szerint megegyezik a *Példabeszédek* 22-23. fejezeteinek mondataival:

- 22:17-18 Odahallgatásra való felszólítás. → AI 3,9-11,16
- 22:19 A tanítások célja. → AI 1,7
- 22:20-30 Korábbi mondás. → AI 27,7-8
- 22:21 Megtanulni a megfelelő választ. → AI 1,5-6
- 22:22 Ne rabold ki a szegény! → AI 4,4-5
- 22:24 Kerüld az erőszakos barátságát! → AI 11,13-14
- 22:25 Nehogy csapdába ess! → AI 13,8-9
- 22:28 Ne mozdíts el határokat! → AI 7,12-13
- 22:29 Az ügyes írnok a királyi udvarba kerül. → AI 27,16-17
- 23:1-3 Egyel óvatosan egy hivatalnok előtt! → AI 23,13-18
- 23:4-5 A gazdagság úgy elszáll, mint egy sas. → AI 9,14-10,5
- 23:6-7 Ne edd meg az irigy ételét! → AI 14,5-10
- 23:8 Hánytató eredmény. → AI 14,17-18
- 23:9 Ne beszélj akárki előtt! → AI 22,11-12
- 23:10-11 Ne mozdítsd el özvegyek határát! → AI 7,12-15; 8,9-10
- 24:11 Mentsd meg az elítéltet → AI 11,6-7

Előfordul, hogy eltérő kultúrákban feltűnnek azonos vagy azonos jellegű mondások, ám a számos szó vagy téma szerinti egyezés alapján feltételezhető, hogy esetünkben a bibliai szerző vagy felhasználta Amenemope szövegét, vagy azonos forrásból dolgozott, mint a hajdani egyiptomi szerző.

A könyv szerkezete

I. Bevezetés: 1:1-7

1. A cél megfogalmazása 1:2-6
2. Ars poetica 1:7

II. Tanítások és a bölcsesség beszédei: 1:2-9:18

3. Első tanítás 1:8-19
4. A bölcsesség beszéde 1:20-33

5. Második tanítás 2:1-22
6. Harmadik tanítás 3:1-12
7. Negyedik tanítás 3:13-24
8. Ötödik tanítás 3:25-35
9. Hatodik tanítás 4:1-9
10. Hetedik tanítás 4:10-27
11. Nyolcadik tanítás 5:1-23
12. Vegyes szövegek 6:1-19
13. Kilencedik tanítás 6:20-35
14. Tizedik tanítás 7:1-27
15. Tizenegyedik tanítás: a bölcsesség beszéde 8:1-36
16. Tizenkettedik tanítás: két vendégség 9:1-18

III. Salamon bölcs mondásai első gyűjtemény: **10:1-22:16**

IV. A bölcsék mondásai **22:17-24:22**

V. A bölcsék további mondásai **24:23-34**

VI. Salamon mondási második gyűjtemény **25:1-29:27**

VII. A masszai Agur, Jáke fiának mondásai **30:1-14**

VIII. Számmondások – ezt több kutató Agur mondásaihoz kapcsolja **30:15-33**

IX. Lemuel, Massza királyának beszédei **31:1-9**

X. A derek asszony dicsérete (alfabetikus akrosztichon) **31:10-313**

A kutatók általános véleménye szerint az első kilenc fejezet bevezetesként szolgál a beszédgyűjtemények sorozataihoz. Műfaji különbség is kimutatható e két nagyobb egység között. Míg a II. egységben tanításokat (előírásokat) találunk, addig a továbbiakban mondások olvashatók. A II. egység a legkülönbözőbb témákat adja elő, néha ismételve azokat. Három fő tanításában a bölcsesség megszemélyesítése szerepel (**1:20-33; 8:12-36; 9:1-6**). Tanításai tematikus felépítésűek: először megszólítja a hallgatót, majd tanácsadás vagy tiltás következik, melyet gyakorlati következményekkel zár le.

A III. egységben a bölcs és a bölcsesség áll szemben az ostobával és az ostobasággal, valamint az igaz az istentelennel.

Az IV. és V. egységek a korábban említett, Kr. e. 12. századi egyiptomi bölcs, Amenemope tanításának az összefoglalása.

A VI. egység első fele a paraszti és kereskedőélet legősibb bölcsességeit foglalja össze.

Az utolsó előtti három egységből a VIII. számmondásai emelkednek ki, melyek egy ismert és kedvelt költői fogást mutatnak be. Ezt használta többek között Ámós próféta is a hallgatóság érdeklődésének felkeltésére (*Ámós 1-2. fejezetek*).

Végül a X. egység kompenzálja a könyv során oly sokszor negatív fényben feltüntetett nőket. A szakasz a derék, istenfélő asszonyról beszél, aki a családjával törődik, de még a kereskedésben is részt vesz.

Ehhez kapcsolódva a könyv újra és újra visszatérő témája az „idegen asszonytól” való óvás (**2:16-19; 5:1-14; 6:20-35; 7:1-23**). Ennek háttérében feltehetően a környező népeknél gyakorolt termékenységi kultuszok rituáléja áll, amelyek gyakorlatában a szerelem és a termékenység istennőjének a szolgálatában álló kultuszi paráznak szexuális kapcsolatba léptek a szentélyek férfi látogatóival. A gyakorlat gyökeret vert az izraeli szentélyekben is. A bölcs intéseknél sokkal erőteljesebb és közvetlenebb hangnemben ítélik el a próféták ezt a gyakorlatot, mint ami Isten szövetségével való szakítás, de nem egyszerűen a paráznaság, szövetségsgzegés értelmében, hanem ezért, mert ez kifejezetten bálványimádás.

Számos ponton kötődik a könyv gondolatisága az Újszövetséghez. Ezek egyik jellemzője, hogy a Zsoltárok könyve mellett a Példabeszédek könyvében található a legtöbb boldogmondás (**3:13, 18; 8:32, 34; 14:21; 16:20; 20:7; 28:14; 29:18**). Jézus más etikai tartalmú mondásainak a háttérében is e könyvből származó bölcsességek állnak (pl. barátból testvér **17:17** → **Lukács 10:36-37**).

Ma is használunk több olyan mondást a magyar nyelvben, amelynek alapját ez a könyv szolgáltatja: „*Aki [másnak] vermet ás, beleszik, és aki követ dob el, arra esik vissza.*”(**26:27**); vagy „*Ne dicsekedj a holnapi nappal, mert nem tudod, mit hoz az a nap!*”(**27:1**).